

Б.С. Сайлан^{1*} , **Т.М. Айдос²** ¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан²Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы, Алматы, Қазақстан

*e-mail: b_sailan1967@mail.ru

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ХАЛЫҚ ҚАҺАРМАНЫ Р. ҚОШҚАРБАЕВ: ӘСКЕРИ ЖОЛЫНА ТАРИХНАМАЛЫҚ ЖӘНЕ ДЕРЕКТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ

Мақалада Рақымжан Қошқарбаевтың әлеуметтік шығу тегі мен оның ең алғашқы болып Рейхстагқа Жеңіс туын қадауы және Халық қаһарманы атануының ерекшеліктері ашылады (1924–1988). Оның Берлинге дейінгі жүріп өткен жауынгерлік жолы көрсетіледі. Екінші дүниежүзілік соғыстың көп қан төгілген Берлин операциясына қатысуы, осы бір сұрапыл соғыста жанқиярлық танытып Рейхстаг үйіне бораған оқ астында бірінші болып жетуі және оның төбесіне Жеңіс туын алғашқы болып қадауы баяндалады. Мақалада өмірбаяндық әдіс пайдаланылды, оның әдіснамалық ерекшеліктері тұлғаны сәйкестендіру және шынайы бағалау процесін қарастыруға мүмкіндік берді. Әсіресе соғыс аяқталғаннан кейін Р. Қошқарбаевтың ең алғашқы болып Жеңіс туын қадағанын дәлелдеп ізденген адамдардың материалдары мен мақалалары қарастырылды. Екінші дүниежүзілік соғысқа арналған мұрағат қорлары мен сайттардың материалдары, соғыс ардагерлерінің естеліктері, Р. Қошқарбаевтың замандастары мен әріптестерінің естеліктері дереккөздік негізге айналды. Мақалада құрамында Р. Қошқарбаев қатысқан 150-дивизияның 674-і полкінің соғыс жылдарындағы майдандағы жорығы туралы кітаптар талданды, оның Жеңіс жолында қосқан үлесі сипатталды. Бұл мақала Екінші дүниежүзілік соғыстың куәгерлерінің тарихи жадын, патриотизм мен тарихи сабақтастығын дамытуға ықпал етеді.

Түйін сөздер: соғыс, дивизия, полк, оқ, Берлин, Рейхстаг, Жеңіс, Ту, батыр.

B.S. Sailan^{1*}, **T.M. Aidos²**¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan²Kurmangazy Kazakh National Conservatory, Almaty, Kazakhstan

*e-mail: b_sailan1967@mail.ru

People's hero of Kazakhstan R. Koshkarbayev: historiographic and source study analysis of the military path

The article details Rakhimzhan Koshkarbaev's social background and how he became a People's Hero (1924–1988) by being the first to raise the Victory Banner over the Reichstag. It is well known that he had a difficult upbringing before the war and attended the School of Labour Training. As an adult, he attended the Bishkek Military School and served at the front as an officer. This article will describe his combative journey to Berlin. His involvement in the bloody Berlin operation during World War II is described, as is his selfless sacrifice during this brutal conflict. Reichstag was the first to enter the house while under fire and the first to affix the Victory Banner to its roof. The article used the biographical method, the methodological features of which made it possible to consider the process of identification and reliable assessment of personality. In particular, the materials and articles of the wanted persons who proved that after the end of the war R. Koshkarbaev was the first to hoist the Victory Banner were considered. The source were materials of archival funds and websites dedicated to the Second World War, memories of war veterans, recollections of contemporaries and colleagues of R. Koshkarbaev. The article analyses books about the frontline campaign of the 674th regiment of the 150th division with R. Koshkarbayev during the war, describes his contribution to the path of victory. This article contributes to the development of historical memory, patriotism and historical continuity of witnesses of the Second World War.

Keywords: war, division, regiment, bullet, Berlin, Reichstag, victory, flag, hero.

Б.С. Сайлан^{1*}, Т.М. Айдос²

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

²Казахская национальная консерватория им. Курмангазы, Алматы, Казахстан

*e-mail: b_sailan1967@mail.ru

Народной Герой Казахстана Р. Кошкарбаев: историографический и источниковедческий анализ боевого пути

В статье раскрываются социальные истоки Рахимжана Кошкарбаева и особенности того, как он первым водрузил Знамя Победы над Рейхстагом и стал Народным героем (1924–1988). Отмечается его тяжелое довоенное детство и учеба в школе ФЗУ, после совершеннолетия он учился в Бишкекском военном училище и в звании офицера отправился на фронт. Будет показан его боевой путь до Берлина. Рассказывается об участии Второй мировой войны в пролитой кровью Берлинской операции, самопожертвовании в этой жестокой войне Рейхстаг первым достиг дома под боевым огнем и первым прикрепил к его крыше Знамя Победы. В статье использован биографический метод, методологические особенности которого позволили рассмотреть процесс идентификации и достоверной оценки личности. В частности, были рассмотрены материалы и статьи разыскиваемых лиц, доказавших, что после окончания войны Р. Кошкарбаев первым водрузил знамя Победы. Источником стали материалы архивных фондов и сайтов, посвященные Второй мировой войне, воспоминания ветеранов войны, воспоминания современников и коллег Р. Кошкарбаева. В статье проанализированы книги о фронтовом походе 674-го полка 150-й дивизии в составе Р. Кошкарбаева в годы войны, описан его вклад в путь победы. Эта статья способствует развитию исторической памяти, патриотизма и исторической преемственности свидетелей Второй мировой войны.

Ключевые слова: война, дивизия, полк, пуля, Берлин, Рейхстаг, победа, флаг, герой.

Кіріспе

Екінші дүниежүзілік соғыс «ежелден ер деген даңқы шыққан» қазақ халқының қаһармандығы мен ержүректілігін күллі әлемге кеңінен әйгілі етті. Сұрапыл соғысқа қатысып батырлық танытқан аталарымыз бен апаларымыз намысын жауға бермей қазақ деген халықтың даңқын асырды. Солардың арасында қан майданда асқан жанқиярлықпен шайқасып, ақыр аяғында Рейхстагта Жеңіс туын желбіреткен батырымыз – Рақымжан Қошқарбаев еді.

1945 жылдың сәуір айы соғыстың ең шешуші, ең қиын соңғы сағаттарына тура келді. Фашизмнің соңғы қамалы – Рейхстаг қана қалды. Оны алу үшін 16 сәуірде басталған Берлин операциясына қазақ батыры Р.Қошқарбаев қатысты. Ол өз взводының жауынгері Григорий Булатовпен бірге Рейхстаг ғимаратының қасбетіне алғашқы болып ту тікті. Қанды қырғындағы бұл оқиға көптеген айғақтармен және куәліктермен, атап айтқанда архивтік, жазба, кинофотокүжаттармен, сонымен қатар Берлинді алуға қатысқан ардагерлер естеліктерімен де дәлелденеді. Халық арасында аты аңызға айналған батыр ағамыз Рақымжан Қошқарбаев көзі тірісінде осы ерлігінің шынайы бағасын біле алмай кетті. Берлинді алу кезінде 150-ші дивизияның 674-ші полкі құрамында шайқасқан жаужүрек қазақтың жауып тұрған оқ ас-

тында Рейхстагқа дейін еңбектеп, жербауырлап барып, фашист ғимаратының қабырғасына ту қадаған көзсіз батырлығын кезінде Мәскеу көпекернеу елемеді. Бұл 1945 жылы 30 сәуірде түс ауа болған оқиға еді. Кеңестік империяның қызыл саясаты барды жоқ, жоқты бар бар қылып, алғашқының бәрін «сол кездегі ұлы халыққа» телу дәстүрінен айнымады. Бірақ тарих қашанда шындықты орнына қояды. 62 жылдан кейін тарихи шындық мойындалып, Жеңіс туын бірінші болып тіккен батыр ағамыздың ерлігі өз халқының мерейін тасытты. Кеңестік кезеңде Р.Қошқарбаевтың ерлігін мойындауды талас пен тартысқа түсірген жүйенің қателігін, бүгінгі таңда тарихи талдап айту парызымыз деп ойлаймыз.

Мәселенің тарихнамасы

Екінші дүниежүзілік соғыста Рейхстаг төбесіне Жеңіс туын желбіреткен Халық қаһарманы Рақымжан Қошқарбаевтың ерлігі мен жанқиярлығы туралы Отандық және кеңестік тарихи әдебиеттерде жазылған. Олардың арасында ең маңыздыларына тоқталар болсақ, «Герои Великой победы – казахстанцы: в двух томах. – Астана: Фолиант, 2016». Осы 2 томдық кітаптың 1 томында Халық қаһарманы Р.Қошқарбаевтың әскери жолы мен ерліктері туралы нақты мәліметтер берілген.

Р.Қошқарбаевтың «Штурм. День 1410-й: Алматы: Жалын, 1983» және Жеңіс жалауы. – Алматы: Жалын, 1978» атты естелік кітаптары өзінің өткен өмір жолынан басталып, Рейхстаг төбесіне Жеңіс туын қалай және қашан қадағандығы туралы айтылады.

«Великая победа. В 15 томах. – М: МГИМО, 2015» атты кітаптың 3 томында Берлинге шабуылдың басталу уақыты, оған қатысқан әскери құрамалар және осы айқастағы кеңес-герман әскерінің шығыны, фашистік диктатураның құлауы көрсетіледі.

«История Великой Отечественной войны Советского союза: в 6 томах. – М: Воениздат, 1963» осы кітаптың 5 томында Берлинді алу және жау әскерін талқандау, 674-полктің және оның жауынгері Р.Қошқарбаевтың Рейхстагты алуға қатысқандығы жайында деректер пайдаланылды.

1-Беларус майданының қолбасшысы Г.К. Жуковтың «Воспоминания и размышления. В 3 томах. – М.: Олма-Пресс, 2002» кітабында Берлин операциясы және бұл айқастағы жауынгерлік қимылдың қанды қырғын арқылы жүзеге асқандығы орын алады.

«Последний штурм: Берлинская операция 1945г. – Москва, 1975» деп аталатын кітапта 674-полк жауынгерлерінің және Р.Қошқарбаевтың Рейхстаг үшін ақтық айқастағы арпалысқа түскендігі баяндалады.

Рейхстаг шабуылына қатысушылар С.А. Неустроевтың «Путь к рейхстагу. – Свердловск, 1986» және И.Ф. Клочковтың «Мы штурмовали рейхстаг. – Л.: Лениздат, 1986» еңбектерінде 150-дивизия жауынгерлерінің Рейхстагты алу және Жеңіс туын қадау үшін жанталасқаны, майталмандардың арасында Р.Қошқарбаевтың алдыңғы шепте болғандығы нақты көрсетіледі.

Материалдар мен әдістер

Екінші дүниежүзілік соғыстың қанқұйлы айқастарына қатысып, әсіресе Берлин операциясында ержүректілік танытып, Рейхстагтың төбесіне Жеңіс туын бірінші болып қадаған Халық қаһарманы Рақымжан Қошқарбаев туралы еңбекті жазуда өзіндік әдістеме қарастырылды. Өйткені Р.Қошқарбаевтың ерлігі ерекше. Бұл тақырыпты қарастыруда әсіресе 1945 жылғы Берлин шабуылына арналған зерттеу еңбектері мен тарихи құжат негізінде жазылған еңбектер басты назарға алынды. Құрамында Р.Қошқарбаев соғысқан 150-мотоатқыштар дивизиясының

674-полк жауынгерлерінің қатысуын тарихи құжаттар арқылы зерделеу – олардың басып өткен жолдары мен жанқиярлық ерліктерін анықтауға арқау болды. Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік мұрағатының 2364-қорының материалдары мен сайттардағы деректер, соғыстағы қолбасшылар мен Берлин айқасына қатысқан ардагерлердің естеліктері, қазақстандық батырлар туралы жарияланған құжаттар мен материалдар және деректер қарастырылды.

Нәтижелер мен талдаулар

Батырдың жастық шағы. Рақымжан Қошқарбаев 1924 жылы қазан айының 19 күні қазанда Ақмола облысының Қырыққұдық деген жерінде туған. Ол жастайынан жетім қалып, панасыз балаларға арналған үйде өсті. Рақымжанның әкесі қуғын-сүргінге ұшыраған, сондықтан ол жасөспірім кезінде Тайтөбе ауылындағы балалар үйіне түскен. Бұл тағдыр болашақ халық батыры нағыз ар-намыс, ерлік пен адалдық ұғымына ие болуына кедергі келтірмеді. Мұрағат құжаттарында оның 16 жасында майданға шығып, жау күштерімен соғысуға ниет білдіргені туралы ақпарат бар. Осы жерден 14 жасында Балқаш қаласындағы фабрика-зауыттық училищеге (ФЗУ) оқуға жіберілді (ҚРОМА, 2364-қор, 1-тізімдеме, 177,181,186-істер).

1940 жылы оқуды аяқтағаннан кейін Рақымжан Қосшы кентінде мұғалім болып, «сауатсыздықты жою» науқанына қатысты. Соғыс басталғанда Рақымжан 16 жаста еді. Бірақ 1941 жылы, соғыс басталғаннан кейін, 17 жасар жігіт оны майданға жіберуді сұрап өтініш берген. 1942 жылы тамызда оның өтініші қанағаттандырылып, Көкшетаудағы 367-ші атқыштар полкіне дайындық курстарына қызмет етуге жіберілді. Оның білімі, спортқа бейімділігі мен тәртібін байқаған командирлер Рақымжанды Бішкек қаласына эвакуацияланған Тамбов жалпы командалық жаяу әскерлер училищесіне жіберді. Мұнда ол жауынгерлік дағдыларын жетілдірді.

1943 жылдың жазында ол Фрунзе (Бішкек) әскери – жаяу әскерлер училищесіне 18 жасқа толуына екі ай қалғанда қабылданды. Мұрағаттарда Рақымжан Қошқарбаевтың Қазақстан мен Орталық Азиядан келген 75 жастарымен бірге төртінші саптық ротаға түскені туралы ақпарат бар. Оқу кезінде Қошқарбаев өзін жақсы жағынан көрсетіп, 1944 жылы Польшаға жіберілді. 1944 жылғы құжаттарда: «Қошқарбаев оқу-жаттығу барысында ұйымдастырушылық қабілет пен ерік-жігер қасиеттерін көрсетіп, өте жақсы бағаға ие болды. Тәртіпті, өзіне және бағыныстыларына талапты. Физикалық жағынан дамыған, жорықтарға шыққан. Іске адал қарайды, ротаның комсомол жұмысына белсене қатысады. Жолдастарымен тіл табысады, курсанттар арасында танымал. Саптық взвод командирі болуға лайық» – делінген. Сол жылы Фрунзе (Бішкек) әскери училищесін бітірген соң Рақымжан Қошқарбаевқа кіші лейтенант атағы берілді. 20 жасында Рақымжан училищені кіші лейтенант атағымен бітіріп, майданға аттанады. Ол 150-ші атқыштар дивизиясының 674-ші атқыштар полкіне түсті. Капитан Василий Давыдов басқарған бірінші батальон құрамында взводқа қолбасшылық етті. Дәл осы батальонның жауынгерлері барлық кеңес сарбаздарының ішінен бірінші болып Рейхстагқа шабуыл жасады. (Герои Великой победы – казахстанцы: отв. ред. Мажитов. 2016: 382).

Қошқарбаевтың жауынгерлік жолы. Рақымжан Қошқарбаев соғысқа 1944 жылы күз ортасында аттанды. Фрунзеден (Бішкектен) поездға отырған олар бір жарым ай жол жүріп, біраз қалаларды басып өтіп, Варшава (Польша) қаласының жанына орманға келіп тоқтады. Бұл 3-армияның 79-шы атқыштар корпусына қарайтын 150-ші Идрицк дивизиясы орналасқан жер еді. Аз-кем уақыт ішінде дивизияның жауынгерлік

жолымен танысып, осы жерде әскери міндеттер жүктелді. Ол бойынша Рақымжан Қошқарбаев 674-полктың 1-ші батальонына қарайтын 4-ші ротадағы 2-ші взводтың командирі болып тағайындалды (Аупбаев. 2024: 22).

1945 жылдың ақпан айының басында кеңестік әскерлер Шнайдемюль қаласын қоршап алды. Неміс армиясының «Висла» тобының қолбасшысы Генрих Гиммлер оны кез келген жағдайда ұстап тұруды бұйырды. Бірнеше күннің ішінде неміс әскерлері 4 мыңнан астам адамды жоғалтты, содан кейін олар қоршаудан сәтсіз шығуға тырысты. Қоршалған топты жою 1945 жылдың ақпан айының соңында аяқталды, бұл ретте кеңес әскерлері бес мыңнан астам жау сарбаздары мен офицерлерін тұтқынға алды. Бұдан басқа, Шнайдемюльдің солтүстігіндегі ормандарда кеңестік әскерлер немістердің екі тобын жойды, бұл жерде де тұтқындардың саны көп болды.

Құрамында Рақымжан Қошқарбаев соғысқан 150-мотоатқыштар дивизиясы да осы қаладағы қиян-кескі ұрысқа қатысты. Шнайдемюльге ұмтылған жау да, осы қаладан өз әскерлеріне қосылуға асыға шыққан қоршаудағы фашистер де, әсіресе, 756-шы полктің қорғаныс шебіне қатты шүйлікті. Қыспақ екі жақтан бірдей болды. 756-шы полк дұшпанның екі жақты шабуылын әлденеше рет тойтарғанымен, көп шығынға ұшырады. Сондықтан дивизия командирі генерал В.М. Шатиловтың бұйрығымен Р.Қошқарбаевтың 674-ші полкі оларға көмекке шұғыл барып, белгіленген жерде болды да, дер кезінде Шнайдемюльдегі қоршаудан шыққан жауға қарудың барлық түрінен оқ жаудырды. Көп кешікпей полкке қосымша артиллерия, танктер келіп қосылды. Шнайдемюльдегі осы отты күндер туралы Рақымжан Қошқарбаев: «Осы ұрыста тек біздің батальон ғана жаудың 400-ден астам солдаты мен офицерін жойып, 182 адамын тұтқынға алғанын, сондай-ақ оның 3 танкісін 8 зеңбірегін, 20-ға жуық автомашинасын олжалағанын саяси жетекшіміз Василченкодан естідік. Сонда бүкіл дивизиямыздың қырған, қолға түсірген жауы, олжалаған соғыс мүлкі қанша екен» – деп ойлады, деген естелігімен бөліседі (Қошқарбаев. 1978:57).

Соғыстың аты – соғыс. Бұларда шығынсыз емес. Тек Рақымжан Қошқарбаев взводының өзінен ғана 11 жауынгер қаза тапты, 6 адам жараланды. Р.Қошқарбаев: «Мен бұл жолғы шайқаста да біздің жауынгерлердің талай ерлігінің куәсі болдым. Сол күні біздің барлық жауын-

герлер ерлік көрсетті. Мен осындай қаһарман жауынгерлерге командир болғанымды іштей мақтаныш еттім. Біз жарты сағаттай ғана демалдық та, ерлікпен қаза тапқан жауынгерлерімізді жерлеуге кірістік. Олардың әрқайсысын жеке-жеке жерлеп, бастарына белгі қойдық та, винтовкадан, автоматтан, пистолеттен атып, салют бердік» – деп, бұл шайқастағы ерлік пен тағзым туралы осылай еске алады (Қошқарбаев. 1978: 57-58).

Берлин операциясына қатысуы және Жеңіс жалауы. Берлинге шабуыл Ұлы Отан соғысының ең соңғы және ең әйгілі операцияларының бірі болды. Оның барысында Қызыл Армия Үшінші рейхтің астанасы – Берлинді алып, жаудың соңғы, ең қуатты күштерін талқандап, оны капитуляциялауға мәжбүр етті. Берлин операциясы 1945 жылы 16 сәуірде басталды (Battle of Berlin. 1945: 2). Р.Қошқарбаев осы айқастың бел ортасында соғыс қимылына қатысты.

Рақымжан Қошқарбаев пен оның взводы күні-түні қатты шайқасты. 1945 жылы 16 сәуірде Қошқарбаев Гросс-Нойендорф ауданындағы шабуылға қатысты. Батылдығы мен өжеттілігі арқасында әскери тапсырманы мұқият орындады. Сөйтіп, тарихта оның есімін мәңгі есте қалдырған ерлікке екі апта қалғанда Рақымжан Қошқарбаев І дәрежелі Отан соғысы орденін алды. Ұрыс қиян-кескі болды, қазылған арық ішіндегі арпалыс қоян-қолтық ұрысқа дейін жетті. Қошқарбаев осындай арпалыста гранатамен жаудың пулемет нүктесіне қарай жүгірді, пулеметті тартып алып, олжалы қарудан жау әскеріне қарай оқ жаудырды. Бар-жоғы екі аптаның ішінде Қошқарбаев бөлімшесінің жауынгерлері Одерден Берлиннің орталығына дейінгі жолды жүріп өтіп, онда 200 жау сарбазы мен офицерін жойды (Наурызбаев. 2024: 6-7).

1945 жылдың 20 сәуірі Р.Қошқарбаевтың есінде қалды. Өйткені осы күні Берлинді ауыр артиллериялық зеңбіректермен жаппай атқылау басталды. Ол қанды қырғынның қалай басталып, екі жақтың қасық қаны қалғанша теке-тіреске түскенін, ғимараттар мен үйлердің өртке оранғанын, адамдардың снаряд пен қарша бораған оқ астында қалғанын өз көзімен көрді. Дүрсін-дүрсін дамылсыз атылған снаряд оқтарынан кейін қала қалың өртке орана бастады (Қошқарбаев. 1983:115).

Артиллерия атқылауынан кейін Р.Қошқарбаев бастаған топ зеңбіректер мен зениттік қаруларды сүйреп, барлығы Берлинге қарай бағыт ұстады. Ұлы Отан соғысы тарихында Берлин

операциясы шешуші әрі ерекше операция болды. Берлинді бағындыру туралы маршал Г.К. Жуков: «Берлин үшін болған бұл шайқас – басқа шайқастармен теңестіруге келмейтін ұрыс болды. Себебі, кеңес әскерлерінің алдында мықты әрі өте күшті қаруланған және бекінген фашистердің қорғаныс шебі жатты. Империялық кеңсе мен рейхстагқа кіреберісте, осы ғимараттардың өзінде күрес өмір сүру үшін емес, өлім үшін жүрді» – деп, жаумен ақтық айқастың ауыртпалығын қолбасшы осылай сипаттады (Жуков. 2002: 368).

29 сәуірдегі ұрыста Рақымжан Қошқарбаевтың взводы жаудың қатты қарсылығын бұзып, алғашқылардың бірі болып Шпрее өзенінен өтті. Одерден Рейхстагқа дейінгі шайқас күндері 200-ден астам неміс сарбазы мен офицерін жойды, 184 тұтқынды, есептоптарымен бірге 14 далалық зеңбіректі, 27 ірі калибрлі пулеметті және басқа да көптеген қару-жарақтарды басып алды (Құл-Мұхаммед. 2014. 5-6).

Осы күні күні таң атысымен «Гиммлер үйін» атқылау басталды. Батальон жауынгерлері ол үйге қарай шабуылға шықты. Р.Қошқарбаев взводы шабуылдаушылардың алдыңғы қатарында бірінші болып үйдің қираған есігінен кіріп, фашистерді екінші қабатқа қашуға мәжбүр етті. Соңғы демі қалғанша айқасып жатқан фашистерде қарсылықтарын тоқтатпады. Жеңіс күнінің жақын қалғанын сезген кеңестік солдаттар өлгеніне қарамай шабуылды тоқтатпады. Қаншама солдат соңғы сағаттарда оқ аузынан опат болды. Взводындағы жауынгерлерінің жартысынан айрылған Қошқарбаевтың өзі өлім аузында жүрді. Сөйтіп, 30 сәуірдің таңында «Гиммлер үйі» толықтай қолға алынды (Великая победа. 2015: 192).

1945 жылы 30 сәуірде Рақымжан Қошқарбаев бастаған жауынгерлер Рейхстаг ғимаратына ту көтеру үшін солтүстік жақтан басып кірді. Қошқарбаев ол туралы: «Біз Рейхстагтан шамамен үш жүз метр жерде болдық. Жағалау бойында екі жақтан да өрт күшейе түсті. Одан әрі ілгерілеу мүмкін болмады. 20-30 минут өтті. Қозғалыссыз отырмыз. Мен қызыл жалауды шығарып, оны жайып, бұрышына химиялық қарындашпен 674-ші полк нөмірін және біздің өз аттарымызды Қошқарбаев, Булатов деп жаздым. Мені қадағалап жүрген Булатов: – Дұрыс, лейтенант жолдас, жазғаныңыз дұрыс, әйтпесе бізді өлтірсе біздің кім екенімізді, қайдан келгенімізді ешкім білмей қалады» – деді (Қошқарбаев. 1983:121).

«Гиммлер үйінен» Рейхстагқа дейінгі арақашықтықты бірнеше сағат жүріп өткен бірінші атқыштар батальонының барлау взводының командирі лейтенант Қошқарбаев пен жауынгер Григорий Булатов 1945 жылы 30 сәуір күні, сағат 18:30-да Рейхстагқа Жеңіс туын тікті (Клочков. 1986:137). Ол осы ерлігі арқылы сұрапыл соғысқа нүкте қойды. Дәл осы күні 30 сәуірде Гитлер өз-өзіне қол жұмсады. Қаланың неміс әскери гарнизоны 2 мамырда берілді, бірақ шайқастар қаланың батысында 8 мамырға дейін жалғасты (Beevor, Antony. 2002. 361).

Берлин операциясындағы қанды-қырғынға қатысып, теңдессіз ерлік жасаған Рақымжан Қошқарбаев пен Григорий Булатов Қызыл Ту орденімен марапатталды. Жеңіс туын бірінші болып желбіреткен бұл ерлердің орнына, сол кездегі сүрқия саясаттың кесірінен Кеңес Одағының батыры атағы басқа адамдардың омырауында кетті.

Батырлықтың тарихи дәлелденуі. Р.Қошқарбаев 21 жасында ел үшін, халқы үшін адам сенгісіз ерлік жасады. Бірақ, оның ерлігі сол тұстағы саясаттың кесірінен көзге еленбеді. Ұсыныс жасаушылар да, араға түсушілер де болды. Өкінішке қарай, Рақымжан Қошқарбаев Кеңес Одағының батыры атағын алған жоқ. Оған Бауыржан Момышұлы мен Кәкімжан Қазыбаев, жазушылар Ғабит Мүсірепов, Ғабиден Мұстафин, Әбділда Тәжібаев және т.б. танымал тұлғалар, Д.Қонаевтың өзі Мәскеудегі Орталық комитетке өтініш жазды. Бірақ жауап болмады. Себебі әкесі 1937 жылы қуғын-сүргінге ұшыраған деген сылтау алдынан шықты да тұрды. Кеңес Одағының батыры Бауыржан Момышұлы журналист Кәкімжан Қазыбаевқа Рақымжанның ерлігі туралы жазуды тапсырды. 1958 жылы 21 ақпанда «Рейхстагқа ту тіккен қазақ» атты очерк жарияланды. Осы Ту жайлы тарихи шындықты ақиқатқа шығару үшін 62 жыл қажет болды (Қазыбаев. 2010: 3).

Рақымжан Қошқарбаев пен Григорий Булатовтың ерліктері жеңістің ізі суымай 150-Идрицкая атқыштар дивизиясының «Воин Родины» газетінде 1945 жылы 3 мамырда жарық көрді: «Ең алғаш болып Рейхстагқа туды лейтенант Қошқарбаев пен қызыл әскер Булатов орнатты». Осы нөмірде: «Олардың ерліктері туралы болашақта кітаптар жазылады, әндер шығарылады. Гитлеризмнің қамалында олар Жеңіс туын тікті. Батырлардың аты-жөндерін есіне сақта: лейтенант Қошқарбаев, қызыл әскер Булатов» делінген жолдар да болды (Қабылдинов. 2021: 6).

Лейтенант Р. Қошқарбаев 1945 жылы 6 мамырда Кеңес Одағының батыры атағына ұсынылған болатын, бірақ батыр атағы берілмеді. Оның «кінәсі» бар болғаны ол кеңестік генералитет жасақтаған идеологиялық сценарийге сәйкес келмеді. Жеңіс Туын тігудің өзі үлкен саясатқа келіп тірелді. Жеңіс туын асығыс құрылған жоспар бойынша орыс пен грузин ұлтының өкілдері ілулері керек еді. Маршалдар мен генералдар Жоғарғы Бас қолбасшы И.Сталинге жағу үшін орынсыз «қатені» тез жөндеді: іс жүзіндегі алғашқы ілінген тудан соң, осы шараны М.Егоров пен М.Кантария «қайталап» шықты. Олардың ерліктері сол кездің өзінде кинофильмдерге түсірілді. Әрине, ол фильм кескілескен шайқас өтіп жатқан 30 сәуірде емес, кейін бәрі басылған соң, 2 мамырда түсірілген еді. Алғашқы Р.Қошқарбаев пен Г.Булатовты ұмытуға тырысса, соңғыларына Кеңес Одағының батыры атақтары берілді. Р.Қошқарбаевқа оның әкесі Қошқарбай Мұсаұлының 1937 жылы қуғын-сүргінге ұшырағаны үшін батыр атағы берілмеді деген де мәлімет бар. Ең шешуші сәттің алдында бұл мәселенің өзі Жоғарғы Бас қолбасшының қатысуымен шешілді. Көсемнің сол тұстағы емеуріні Жеңіс Туын орыс адамы мен грузин адамының қолымен болған ерлік іс еді деуді қалайды.

1961 жылы Берлин операциясына қатысушылардың жиналысында Қошқарбаев қызмет еткен 150-атқыштар дивизиясының бұрынғы командирі генерал-лейтенант В.Шатилов: «бір кездері марапатқа ұсынылған, бірақ оны алмағандарға қатысты әділеттілікті қалпына келтіру» туралы мәселені көтерді. Кеңес Одағының батыры атағына ұсынылған жеті жауынгердің ішінде ол Р. Қошқарбаев пен Г. Булатовтың есімдерін де атады. Ақиқат айтылғанмен, нәтиже болмады (ҚРОМА, 2364-қор, 1-тізім, 731-іс.).

Рақымжан Қошқарбаевтың ерлігін елі ұмытпады. Тәуелсіздік алғаннан кейін ғана, 1999 жылдың 7 мамырында Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Жарлығымен Рақымжан Қошқарбаевқа Халық Қаһарманы атағы берілді (Көлбаев. 2009: 5).

Қорытынды

Соғыс аяқталғаннан кейін Қошқарбаевқа 1947 жылы елге қайтуға рұқсат берілді. Жан бағу үшін жұмысқа тұрды. Сол кезде жастарды жұмысқа шақырып жатқан «Мойынты – Шу» теміржол құрылысына қатысты. Сосын Алматы қаласына келіп, қызмет атқарып өмірінің соңы-

на дейін осы қалады тұрды. Ол өз халқына шын берілген патриот және достық пен нағыз адамгершілік идеяларына адал жан болды. Оның ерлігі мен өмірі Қазақстанның күллі жастарын тәрбиелеу үшін үлгі болып табылады. 2024 жылы ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев заңға түзетулерге қол қойды. Енді ІІІ дәрежелі «Айбын» ордені Рақымжан Қошқарбаевтың есімін алды. Бұл награда әскери борышын атқару кезінде көрсеткен ерлігі мен жанқиярлығы үшін тапсырылатын марапат (Қуатова. 2024: 3).

Ол өзі жүріп өткен жауынгерлік жолы туралы «Жеңіс жалауы» және «Шабуыл: 1410-шы күн» атты кітаптарын жазды. Рақымжан Қошқарбаев 1988 жылы 10 тамызда дүниеден өтті. Қазақстан халқы өздерінің аңызға айналған батырын құрметтейді және оның ұлы ерлігін еске алады. Оның есімі мектеп, көше және қоныс атауларында мәңгі есте қалады, оның құрметіне мемориалдық тақталар, ескерткіштер мен бюсттер орнатылды. 100 жасқа толған батырымыздың ерлігі мен есімі халық жадында сақталады.

Әдебиеттер

- Аупбаев Ж. (2024) Тутіккен. // Жалын. № 8. 17-52 б.
Battle of Berlin. April 16, 1945 / May 2, 1945. // <https://www.liberationroute.com/stories/191/battle-of-berlin>.
Beevor, Antony (2002), Berlin: The Downfall 1945, Viking-Penguin Books, 490 стр.
Великая победа: в 15 томах (2015). Москва: МГИМО-Университет. 3 т. 360 с.
Герои Великой победы – казахстанцы: в двух томах (2016). Астана: Фолиант. 1 т. 440 с.
Жуков Г.К. Воспоминание и размышление (2002). Москва: Олма-Пресс. 2 т. 735 с.
Клочков И. Ф. Мы штурмовали рейхстаг (1986). Ленинград: Лениздат. С. 137. 190 с.
Қошқарбаев Р. (1983) Штурм. День 1410-й. Алма-Ата: Жалын. 184 с.
Көлбаев Т. (2009) Рақымжанды Ресей ресми мойындады // Алаш айнасы. 17 қазан.
Қабылдинов З. (2021) Рейхстагқа тұңғыш болып ту тіккен // Астана ақшамы. 6 мамыр.
Қазыбаев К. (2010) Рейхстагқа тутіккен қазақ // Алаш айнасы. 28 сәуір.
Қошқарбаев Р. (1978) Жеңіс жалауы. Алматы: Жалын. 168 б.
ҚРОМА, 2364-қор, 1-тізімдеме, 177,181,186-істер.
ҚРОМА, 2364-қор, 1-тізімдеме, 731-іс.
Қуатова А. (2024) «Айбын» орденіне батырлардың есімі берілді // Ана тілі. 18 сәуір.
Күл-Мұхаммед М. Жаужүрек (2014) // Егемен Қазақстан. 9 қазан.
Наурызбаев К. Знамя над Рейхстагом (2024) // Вестник Жетісу. 13 июль.

References

- Aupbayev Zh. (2024). "Tutikken." // *Zhalyn*, No. 8, pp. 17–52.
2. Battle of Berlin. April 16, 1945 / May 2, 1945. // <https://www.liberationroute.com/stories/191/battle-of-berlin>.
3. Beevor, Antony (2002). Berlin: The Downfall 1945. Viking–Penguin Books, 490 pages.
4. The Great Victory: In 15 Volumes (2015). Moscow: MGIMO (MSIIR)–University. Vol. 3, 360 pages.
5. Heroes of the Great Victory – Kazakhstanis: In Two Volumes (2016). Astana: Foliant. Vol. 1, 440 pages.
6. Zhukov, G.K. Memoirs and Reflections (2002). Moscow: Olma-Press. Vol. 2, 735 pages.
7. Klochikov, I. F. We Stormed the Reichstag (1986). Leningrad: Lenizdat. p. 137, 190 pages.
8. Koshkarbayev, R. (1983). The Assault. Day 1410. Alma-Ata: Zhalyn. 184 pages.
9. Kölbayev, T. (2009). Russia Officially Recognized Rakhymzhan // Alash Ainasy, October 17.
10. Kabuldinov, Z. (2021). The First to Raise the Flag on the Reichstag // Astana Aqshamy, May 6.
11. Kazybayev, K. (2010). The Kazakh Who Raised the Flag Over the Reichstag // Alash Ainasy, April 28.
12. Koshkarbayev, R. (1978). The Flag of Victory. Almaty: Zhalyn. 168 pages.
13. CSA RK (Central State Archive of the Republic of Kazakhstan), Fund 2364, Inventory 1, Files 177, 181, 186.
14. CSA RK (Central State Archive of the Republic of Kazakhstan), Fund 2364, Inventory 1, File 731.
15. Kuatova, A. (2024). Heroes' Names Given to the "Aibyn" Order // Ana Tili, April 18.
16. Kul-Mukhammed, M. Braveheart (2014) // Egemen Kazakhstan, October 9.
17. Naurzybayev, K. Banner Over the Reichstag (2024) // Zhetisu Bulletin, July 13.

Авторлар туралы мәліметтер:

Б.С. Сайлан – тарих ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ. e-mail: b_sailan1967@mail.ru

Т.М. Айдос – тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, Құрманғазы атын. Қазақ ұлттық консерваториясы, Қазақстан Алматы, email: Hingis_1997@mail.ru

Information about the authors:

B.S. Sailan – doctor of Historical Sciences, professor, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty. E-mail: b_sailan1967@mail.ru

T.M. Aidos – candidate of Historical Sciences Associate, professor, Kurmangazy Kazakh National Conservatory, Kazakhstan Almaty, email: Hingis_1997@mail.ru

Сведения об авторах:

Б.С. Сайлан – доктор исторических наук, профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: b_sailan1967@mail.ru);

Т.М. Айдос – кандидат исторических наук, доцент, Казахская национальная консерватория им. Курмангазы (Алматы, Казахстан, e-mail: Hingis_1997@mail.ru).

Келін түсті: 05.08.2025

Қабылданды: 28.08.2025